

Sygn. akt III CZP 64/15

POSTANOWIENIE

Dnia 21 października 2015 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Antoni Górski (przewodniczący)

SSN Agnieszka Piotrowska

SSN Krzysztof Strzelczyk (sprawozdawca)

Protokolant Bożena Kowalska

w sprawie z powództwa P. B.

przeciwko Z. R.

o zapłatę,

na posiedzeniu jawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 21 października 2015 r.

na skutek zagadnienia prawnego

przedstawionego przez Sąd Okręgowy w O.

postanowieniem z dnia 9 czerwca 2015 r., sygn. akt [...],

"Czy umowa darowizny udziału we współwłasności rzeczy ruchomej na rzecz współwłaściciela tej rzeczy powoduje przejście na obdarowanego uprawnienia z tytułu rękojmi za wady fizyczne rzeczy w postaci uprawnienia do odstąpienia od umowy sprzedaży w całości?"

**przekazuje zagadnienie do rozstrzygnięcia powiększonemu
składowi Sądu Najwyższego.**

UZASADNIENIE

Przedstawione przez Sąd Okręgowy zagadnienie prawne powstało w związku z rozpoznaniem apelacji pozwanego (sprzedawcy samochodu) od wyroku Sądu pierwszej instancji uwzględniającego powództwo o zwrot uiszczonej ceny oraz odszkodowania. Umowa sprzedaży samochodu została zawarta w dniu 23 kwietnia 2012 r. między trzema podmiotami: powodem (P. B.) oznaczonym w umowie, jako „Kupujący”, ojcem powoda (Z. B.) oznaczonym, jako „Współwłaściciel” oraz pozwanym (Z. R.) oznaczonym, jako „Sprzedający”. Skutkiem zawarcia umowy sprzedaży było powstanie stosunku współwłasności rzeczy sprzedanej. W dniu 29 października 2012 r. doszło do zawarcia umowy darowizny mocą, której jeden z kupujących (ojciec powoda) darował swój udział drugiemu ze współwłaścicieli (powodowi). W rezultacie rzecz stała się wyłączną własnością powoda, który odstąpił od umowy sprzedaży („w całości”) w dniu 11 stycznia 2013 r. i zażądał zwrotu uiszczonej ceny oraz odszkodowania w zakresie ujemnego interesu umowy. Wszystkie wymienione czynności prawne zostały dokonane przed wejściem w życie ustawy z dnia 30 maja 2014 r. o prawach konsumenta (Dz. U. z 2014 r., poz. 827), a zgodnie z art. 51 tej ustawy do umów zawartych przed dniem wejścia w życie niniejszej ustawy stosuje się przepisy dotychczasowe.

Sąd Okręgowy uznał za oczywiste, że powodowi przysługiwało własne uprawnienie do skorzystania z prawa odstąpienia od umowy sprzedaży w zakresie przysługującego mu udziału we współwłasności przedmiotowego samochodu. Powziął natomiast wątpliwość, co do tego, czy dokonując darowizny udziału, darczyńca przeniósł na obdarowanego wynikające z rękojmi za wady rzeczy fizycznej uprawnienie do odstąpienia od umowy sprzedaży, a tym samym czy obdarowany powód dysponował prawem do odstąpienia od umowy sprzedaży samochodu w całości.

Mając na względzie występujące w tym zakresie rozbieżności w piśmiennictwie i orzecznictwie sądów powszechnych oraz Sądu Najwyższego oraz uwzględniając poważne wątpliwości dotyczące rozstrzygnięcia przedstawionego zagadnienia Sąd Najwyższy w niniejszym składzie postanowił na

podstawie art. 390 § 1 k.p.c. przekazać to zagadnienie do rozstrzygnięcia powiększonemu składowi.

W odniesieniu do rozważanego wykonywania prawa odstąpienia od umowy sprzedaży pojedynczej rzeczy oznaczonej co do tożsamości (samochodu) - a więc umowy ze świadczeniem niepodzielnym - w której strona kupująca jest wielopodmiotowa, poglądy doktryny są zgodne, co do tego, że odstąpienie przez kupujących jest możliwe tylko w odniesieniu do całości umowy (całości świadczenia), ponieważ świadczenie „zwrotne” (obowiązek zwrotnego przeniesienia własności i wydania rzeczy) jest niepodzielne i nie może być spełnione częściowo bez istotnej zmiany przedmiotu lub wartości. Prawo odstąpienia jest niepodzielne. Wobec tego, jeśli jest kilku kupujących uprawnienie do odstąpienia od umowy musi być przez nich wykonywane łącznie.

W niniejszej sprawie wątpliwość prawna dotyczy możliwości wykonania prawa odstąpienia w całości od umowy z tytułu wady fizycznej rzeczy sprzedanej, wobec przeniesienia przez jednego z kupujących - w drodze darowizny - udziału we współwłasności na drugiego kupującego, przez co obdarowany stał się wyłącznym właścicielem rzeczy. Wiąże się z tym kwestia dopuszczalności przeniesienia wraz z udziałem we współwłasności uprawnienia (współuprawnienia) do odstąpienia od umowy.

W orzecznictwie problem przejścia uprawnień z tytułu rękojmi za wady rzeczy sprzedanej na kolejnego nabywcę była już wielokrotnie przedmiotem rozważań Sądu Najwyższego. Podstawą kolejnego nabycia rzeczy w rozstrzyganych sprawach była wprawdzie umowa sprzedaży, ale nie ma to jednak istotnego znaczenia z punktu widzenia wykonywania uprawnień z rękojmi przez kolejnego nabywcę rzeczy.

Początkowo Sąd Najwyższy zajmował stanowisko, że uprawnienia wynikające z rękojmi za wady (art. 556 § 1 k.c.) oraz gwarancji (art. 577 § 1 k.c.) nie ograniczają się do osoby kupującego, ale przechodzą także na jego następców prawnych (tak Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 5 kwietnia 1974 r., II CR 109/74, OSPiKA 1975, z. 3, poz. 64). Jego jurydycznym usprawiedliwieniem, przyjętym między innymi w uchwale Składu Izby Cywilnej i Administracyjnej z dnia 30 grudnia

1988 r. (wytyczne w zakresie wykładni prawa i praktyki sądowej w sprawach rękojmi i gwarancji, III CZP 48/88, OSNC 1989, nr 3, poz. 36), było uznanie, że uprawnienia z rękojmi nie są ściśle związane z kontrahentem, osobą nabywcy. Założeniem odpowiedzialności z tytułu rękojmi, podobnie gwarancji, jest wada rzeczy. W umowie sprzedaży i w idei odpowiedzialności za wady fizyczne rzeczy tkwi *implicite* przejście uprawnień. Zmiana właściciela rzeczy, zarówno w drodze sukcesji singularnej jak i sukcesji generalnej, nie powinna zwalniać zobowiązanego od odpowiedzialności za wady rzeczy. Wyrażone w uchwale stanowisko sprowadza się w istocie do przyjęcia dorozumianego przelewu uprawnień z tytułu rękojmi na kolejnego nabywcę rzeczy (podobnie Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 27 kwietnia 2000 r. I CKN 616/98, niepubl.; zob. też uzasadnienie uchwały z dnia 28 września 1995 r. (III CZP 125/95, OSNC 1996, nr 1, poz. 11, w której Sąd Najwyższy uznał, że w przypadku przewłaszczenia na zabezpieczenie przejście uprawnień z tytułu rękojmi jest możliwe, ale wymaga wyraźnego porozumienia stron w tym względzie).

Odmienne do dotychczasowej linii orzecznictwa stanowisko zajął Sąd Najwyższy w wyroku z 15 stycznia 1997 r. (III CKN 29/96, OSPiKA 1997, z. 7-8, poz. 144), przyjmując, że kolejnemu zbywcy, mimo dalszego zbycia rzeczy, przysługują nadal uprawnienia z tytułu rękojmi przeciwko sprzedawcy (a więc nie przeszły one na kolejnego nabywcę wraz ze sprzedażą). W tym nurcie, w zakresie przejścia na kolejnego nabywcę rzeczy uprawnienia do odstąpienia od umowy, mieści się uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 5 lutego 2004 r. (III CZP 96/03, OSNC 2004, nr 6, poz. 88) w której Sąd orzekł, że sprzedaż rzeczy przez kupującego nie powoduje przejścia na nabywcę uprawnień z tytułu rękojmi za wady fizyczne rzeczy; kupujący może jednak przelać na nabywcę uprawnienia do żądania obniżenia ceny, usunięcia wady lub dostarczenia rzeczy wolnej od wad. W uzasadnieniu Sąd Najwyższy wskazał m.in., że uprawnienia z rękojmi przysługują kupującemu tylko względem sprzedawcy, z którym pozostaje on w stosunku zobowiązaniowym wynikającym z umowy sprzedaży. „Przejście tych uprawnień na inne osoby musi mieć wobec tego wyraźną podstawę bądź w przepisach ustawy, bądź w ważnej czynności prawnej pomiędzy uprawnionym a dalszym nabywcą rzeczy wadliwej”. Jeżeli chodzi o czynność prawną, to - zdaniem Sądu - do przeniesienia uprawnień z rękojmi przez kupującego na inną

osobę może dojść z zastosowaniem przepisów o przelewie („bez względu na to, jak traktować relację pomiędzy tymi uprawnieniami a wierzytelnością”). Przelew ten może być wyraźnie zastrzeżony w umowie sprzedaży pomiędzy zainteresowanymi stronami albo w drodze odrębnej umowy.

W ocenie Sądu możliwość przelewu dotyczy tylko uprawnienia do żądania obniżenia ceny, usunięcia wady lub dostarczenia rzeczy wolnej od wad. Nie odnosi się natomiast do uprawnienia do odstąpienia od umowy. Nie jest to roszczenie, lecz uprawnienie prawokształtujące; „...kupujący musi, bowiem najpierw złożyć stosowne oświadczenie, że od umowy odstępuje, którego następstwem jest dopiero nowe ukształtowanie relacji prawnej pomiędzy nim a sprzedawcą. Dotychczasowe zobowiązanie wygasa, a w jego miejsce pojawia się roszczenie kupującego o zwrot wzajemnych świadczeń (art. 494 k.c. w związku z art. 560 § 2 k.c.)”. Zdaniem Sądu: „Nie jest możliwe, aby kupujący jednostronnym oświadczeniem woli mógł skutecznie doprowadzić do przejścia tego uprawnienia na inną osobę”.

Zdaniem Sądu Najwyższego, przeciwko dopuszczalności przelewu prawa do odstąpienia od umowy na inną osobę przemawiają także ważne względy praktyczne. Trzeba zwrócić uwagę, że cena, którą płaci pierwszy kupujący z reguły jest inna niż cena, jaką strony ustaliły w kolejnej umowie sprzedaży, rodzi się więc pytanie, jakiej ceny może żądać osoba trzecia (kolejny kupujący). Wydaje się, że skoro realizuje on tylko uprawnienie kupującego, to może domagać się ceny, jaką kupujący zapłacił, nie otrzyma więc marży, którą zazwyczaj kolejny sprzedawca dolicza do ceny przedmiotu sprzedaży. Jeszcze poważniejsze wątpliwości rodzą się, gdy pierwszy kupujący zapłacił zdecydowanie wyższą cenę sprzedawcy niż ta, której zażądał od kolejnego nabywcy rzeczy. Nabywca, który zapłacił znacznie niższą cenę, odstępując od umowy miałby prawo do otrzymania ceny wyraźnie wyższej, wydano mu zaś rzecz, której wartość odpowiadała cenie niższej. Dopuszczenie przelewu uprawnienia do odstąpienia od umowy stwarzałoby więc dla nabywcy możliwość uzyskania korzyści, którą trudno uznać za usprawiedliwioną. Odstąpienie od umowy, które chroni interes osoby trzeciej, nie zawsze też będzie leżało w interesie kupującego. Przykładem może być rozważana już w orzecznictwie i doktrynie sytuacja, w której kupujący zbywa rzecz w celu zabezpieczenia kredytu.

Stanowisko Sądu Najwyższego, co do dopuszczalności przeniesienia uprawnień z tytułu rękojmi w drodze przelewu - z wyłączeniem uprawnienia do odstąpienia od umowy - wyrażone w uchwale składu siedmiu sędziów z dnia 5 lutego 2004 r. podzielił Sąd Najwyższy w późniejszych wyrokach z dnia 6 lutego 2004 r. (II CK 429/02, niepubl.; z dnia 6 maja 2004 r., II CKN 442/01, niepubl. oraz w uchwale z dnia 29 stycznia 2014 r., III CZP 84/13, OSNC 2014, nr 9., poz. 84).

Sąd Najwyższy w niniejszym składzie przychyliła się jednak do stanowiska prezentowanego we wcześniejszych orzeczeniach. Wprawdzie uchwały Sądu Najwyższego zawierające wytyczne w zakresie wykładni prawa i praktyki sądowej zniesione ustawą z dnia 20 grudnia 1989 r. o zmianie ustaw - Prawo o ustroju sądów powszechnych, o Sądzie Najwyższym, o Naczelnym Sądzie Administracyjnym, o ustroju sądów wojskowych i Prawo o notariacie (Dz. U. z 1989 r., Nr 73, poz. 436) nie mają mocy zasad prawnych (zob. uchwała pełnego składu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 5 maja 1992 r., KwPr 5/92) to jednak poglądy w niej wyrażane mogą być w dalszym ciągu wykorzystane w praktyce sądowej, jeśli pozostają w zgodzie z obowiązującym prawem.

Przejęcie wszystkich uprawnień z rękojmi na następców prawnych pod tytułem szczególnym np. na podstawie umowy sprzedaży, zamiany lub darowizny może być przede wszystkim wynikiem wyraźnego uzgodnienia z kolejnym nabywcą rzeczy. W braku odmiennych postanowień można jednak uznać, że przeniesienie własności rzeczy i wydanie jej nabywcy obejmuje uprawnienie do odstąpienia od umowy i że uprawnienie do może być wykonane samodzielnie przez kolejnego nabywcę. Możliwość dorozumianego przelewu uprawnień z rękojmi (poza uprawnieniem do odstąpienia od umowy) dopuścił Sąd Najwyższy w wymienionej uchwale z dnia 5 lutego 2004 r. uznając, że ze względu na cel umowy oraz zgodny zamiar stron taki przelew należy do treści umowy sprzedaży, chociaż nie zostało to wyraźnie w samej umowie wyrażone. Trudno poza tym wyobrazić sobie, by kolejny sprzedawca chciał zatrzymać uprawnienia z rękojmi, które wobec zbycia rzeczy są dla niego bezużyteczne i nie mogą być wykonane ze względu na brak przedmiotu, do którego się odnoszą. Z drugiej strony nowy nabywca jest zainteresowany tym, by uprawnienia na niego przeszły.

Do przeniesienia uprawnień z rękojmi powinny mogą znaleźć zastosowanie przepisy o przelewie. Nie sprzeciwia się temu charakter uprawnień z rękojmi (uprawnienia prawokształtujące), gdyż na podstawie art. 509 k.c. można przelać nie tylko wierzytelność, ale również poszczególne uprawnienia, które na tę wierzytelność się składają. W przypadku uprawnień z rękojmi brak jest ograniczeń ustawowych możliwości przelewu.

Podzielić należy wyrażane w piśmiennictwie argumenty, że uzyskanie uprawnień z rękojmi wobec pierwszego sprzedawcy nie pogarsza jego sytuacji, w zakresie odpowiedzialności z tytułu rękojmi za wady rzeczy, ze względu na utrzymanie ograniczenia tej odpowiedzialności w czasie liczonym od dnia wydania rzeczy pierwszemu nabywcy, a jednocześnie lepiej chroni potrzeby kolejnego nabywcy rzeczy, gdyż wówczas, także w ramach rękojmi (art. 560 § 1 zd. 2 oraz art. 561 § 1 i 2 k.c.) nabyta rzecz może być naprawiona lub wymieniona na wolną od wad. Słusznie zatem przyjmuje się, że celem umowy sprzedaży, a także innych umów zobowiązujących do przeniesienia własności jest również przelew wszystkich uprawnień z rękojmi i gwarancji (art. 56 i 65 k.c.). Takie stanowisko jest w pełni uzasadnione ze społecznego punktu widzenia. Odmienne stanowisko stanowiłoby niczym nie usprawiedliwione uprzywilejowanie sprzedawcy, który w razie zbycia przez nabywcę rzeczy osobie trzeciej zostawałby zwolniony z obowiązków płynących z rękojmi a kupujący, który zbył rzecz nie miałby interesu w niweczeniu stosunku prawnego.

Przelew uprawnień z tytułu rękojmi z natury rzeczy nie może być dokonany bez przeniesienia własności rzeczy; przelew bez przeniesienia własności mijałby się z celem. Uprawnienia te są, bowiem ściśle związane z własnością rzeczy i bez nabycia własności nie można ich w swoim imieniu wykonać. Wynika to z faktu, że rękojmia łączy się z umową sprzedaży, w następstwie, której następuje przeniesienie własności.

Podobnie w piśmiennictwie ocenia się przejście wynikającego z rękojmi uprawnienia do odstąpienia od umowy w związku z przelewem wierzytelności o przeniesienie własności i wydanie rzeczy sprzedanej, co tym bardziej uzasadnia

zastosowanie tej konstrukcji do sytuacji, kiedy dochodzi już do przeniesienia własności i wydania rzeczy.

Istotą rękojmi jest zabezpieczenie prawidłowości wykonania zobowiązania i przywrócenie ekwiwalentności świadczeń, które po stronie kupującego oznacza nabycie własności rzeczy niewadliwej. Jednocześnie nie ma przeszkód, by obowiązkiem zwrotu rzeczy obciążyć korzystającego z prawa odstąpienia, a więc dalszego nabywcy bez konieczności uzyskania zgody na odstąpienie od pierwotnego (poprzedniego) nabywcy.

Przegląd dotychczasowego orzecznictwa dotyczącego dopuszczalności przejścia na nabywcę rzeczy uprawnienia do odstąpienia od umowy z tytułu rękojmi wskazuje na występowanie w tym zakresie rozbieżności. Podobnie niejednolicie kształtują się poglądy doktryny. Według Sądu Najwyższego w składzie przekazującym rozstrzygnięcie zagadnienia prawnego powiększonemu składowi, istotne względy przemawiają za ujednoczeniem konsekwencji kolejnego zbycia rzeczy w odniesieniu do wszystkich uprawnień z tytułu rękojmi za wady rzeczy.